

## TRANSKRIPCIJA STRANIH OSOBNIH I ZEMLJOPISNIH VLASTITIH IMENA U IZDANJIMA LEKSIKOGRAFSKOGA ZAVODA

Dalibor Brozović, August Kovačec

(Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«; Filozofski fakultet, Zagreb)

UDK 03:801.311:801.313:003.034

Stručni članak

Primljen 27. XII. 1992.

**SAŽETAK.** Hrvatski se pravopis već punih sto godina temelji na fonološkome načelu, to jest, grafemima svoje grafije bilježi izgovor naših suvremenih fonema. To vrijedi i za tuđice – ako su prihvaćene u hrvatskome jeziku, vladaju se poput ostalih hrvatskih riječi. Strana pak vlastita imena, osobna i zemljopisna, ne mogu se smatrati hrvatskim riječima ni kada su u našem tekstu pa se morfološki ponašaju uglavnom kao domaće riječi, a i izgovaraju se, u normalnim uvjetima, fonemima našega inventara, samo što se, bar za poznatije jezike, zadržava izvorno mjesto naglaska. Zbog svojega posebnog statusa vlastita se imena ipak vladaju prema pravilima izvornoga pravopisa ako je izvorna grafija latinička. Za takvo rješenje govore i određeni kulturni i informatički praktični razlozi, no ono zahtijeva da se u djelima širega enciklopedijskog i leksikonskog karaktera donosi uz tuđe vlastito ime i neka transkripcija radi lakše uporabe. Takve transkripcije, u bezbroj konkretnih varijacija, mogu se svrstati u tri vrste: *A.* transkripcija grafemima za domaće foneme (dakle registracija domaćega, a ne izvornog izgovora), *B.* neka od postojećih znanstvenih fonetskih transkripcija, *C.* kompromisne *ad hoc* transkripcije s raznim tiskarskim alternacijama domaćih grafema. Leksikografski zavod upotrebljavao je dvije razne, ali slične transkripcije tipa *C.* obje s nizom nedostataka koje je nemoguće ukloniti, jer je u načelu nemoguće izraditi dosljednu i dobru transkripciju toga tipa. Zato je sastavljena nova transkripcija tipa *B* za sva izdanja LZ.

Prošlo je već punih sto godina otkako je u Hrvatskoj uveden fonološki pravopis (Ivan Broz, *Hrvatski pravopis*, 1892). Od hrvatskoga narodnog preporoda pa sve do Brozova izdanja prevladavao je u Hrvatskoj pod utjecajem drugih slavenskih jezika, prvenstveno češkoga, morfonološki pravopis. Ta se dva pravopisa razlikuju po svojim temeljnim načelima. Prema fonološkome načelu, popularno ali netočno zvanome fonetskim ili glasovnim, bilježila se fonemi koji se stvarno izgovaraju, primjerice *vrapca* (iako se piše i izgovara *vrabac*), *svadba* (unatoč oblicima *svat*, *svatovi*, *svatovati*), a prema morfonološkome, popularno ali također netočno zvanome korijenskim ili etimološkim, bilježila se fonemi u osnovnome alomorfu pojedinoga morfema, zanemarujući dakle predvidljive alomorfne alternacije, pa bi se navedeni primjeri pisali *vrabca* i *svatba*. Općenito uzevši, fonološko načelo odgovara glasovno prozirnim jezicima kao što je hrvatski. Takvi su također primjerice i latinski ili talijanski, pa se piše *scripsi*, *scriptura* (a ne *scribsi*, *scribtura* prema *scribere*), ili *Giambattista* (a ne *Gianbattista* prema *Gianni*).<sup>1</sup> U neprozirnim jezicima, to jest

<sup>1</sup> Ne tiče se izravno pravopisa činjenica da se u talijanskome fonem /ʒ/ bilježi jednoslovnim grafemom *g* i dvoslovnim *gi*, a fonem /g/ jednoslovnim /g/ i dvoslovnim *gh*. To je specifičnost (može se reći i nedostatak) talijanske grafije više nego pravopisa, a pravopis je u biti fonološki, jer se sredstvima i pravilima te grafije

jezicima s velikim brojem alomorfnih alternacija i s mnogo akustički sličnih fonema, fonološki bi pravopis stvarao velike probleme. Tako u ruskome, koji je tipičan neprozirni jezik, morfem VOD- u deklinaciji i derivaciji ima alomorfe *vod-* (akuz. jd.), *vad-* (nom. jd.), *vad'* (lok. jd.), *vəd-*, *vəd'* (u složenicama i izvedenicama). Bilježenje svih tih promjena (o—a—ə, d—t—d') učinilo bi ruski pravopis mnogostruko neprimjerenim. U hrvatskome se pak u riječi *voda* u svim padežima jednine i množine i u svim izvedenicama od osnove *vod-* uvijek zadržava isti fonemni sastav /vod/ (zanemarimo li, opravdano, prozodijske značajke, to jest intonaciju i kvantitetu šamoga vokala). Možemo, dakle, »priuštiti si« jednostavnu lakoću fonološkog pravopisa.

Fonološkim se pravopisom pišu sve riječi hrvatskoga jezika, svi njihovi oblici i izvedenice, bez obzira na podrijetlo, dakle i prihvaćene tuđice – ako su kao potrebne u hrvatskome jeziku prihvaćene, treba da se i ponašaju poput hrvatskih riječi. No strana vlastita imena, osobna i zemljopisna, ne mogu se smatrati hrvatskim riječima. Čak se i domaća vlastita imena vladaju drugačije nego opće imenice, a tuđa su jednostavno stranim tijelom u našem tekstu, kao svojevrsni citati. Zato i u pravopisnom smislu odstupaju od općih pravila: bar kada potječu iz jezika koji se pišu latinicom, zadržavamo kod stranih vlastitih imena i osobnih i zemljopisnih originalni pravopis. To je načelni jezični razlog za takav postupak, a razumije se, postoji još i cio niz drugih razloga, praktičnih i kulturnih, zašto se kod vlastitih imena ostavlja izvorni pravopis jezika iz kojih potječu.<sup>2</sup>

Tuđa vlastita imena nisu ipak posve stranim tijelom u hrvatskome jeziku iako se pravopisom jasno izdvajaju u tekstu. Postoje bar tri činjenice koje govore o stanovitoj prilagodbi: 1) gotovo ih uvijek dekliniramo (iznimkom mogu biti ženska imena na suglasnik) 2) tvorimo od njih izvedenice (posvojni pridjevi na *-ov*, *-ev*, *-in*, odnosni pridjevi na *-ski*, imenice sa sufixima tipa *-ijanstvo*, *-ovština* i sl.), i 3) izgovaramo ih, izuzev posebne prilike i snobovsko ponašanje, samo služeći se standardnim hrvatskim fonemima.<sup>3</sup>

Taj treći moment ovdje nas i zanima. Mi strana vlastita imena izgovaramo zadržavajući, bar kada potječu iz poznatijih jezika, tuđe mjesto akcenta, ostvarujući pri tome naš kratkosi-lazni ili dugosilazni naglasak, pa se time strana vlastita imena izdvajaju u govornome lancu samo tuđom slogovno-naglasnom strukturom. No što se tiče glasova, izgovaramo samo hrvatske foneme i u tom se pogledu strana vlastita imena izdvajaju slušno u govornome lancu samo možebitnim za nas neobičnim suglasničkim skupinama. Izbor naših fonema uvjetovan je, naravno, izvornim izgovorom, pa mi strani fonem zamjenjujemo onim hrvatskim koji nam

jednoznačno bilježi stvarni fonemni sastav riječi. Iznimke su veoma rijetke (*cieco*, *cielo* umjesto očekivanoga *ceco*, *celo*).

<sup>2</sup> U prvom redu zato što je iz transkribirana oblika obično vrlo teško i često posve nemoguće uspostaviti jednoznačno izvorni oblik, koji onda treba tražiti u bibliografijama, atlasima, enciklopedijama, telefonskim imenicima i slično. Osim toga, nije nevažna činjenica da se izvorni oblik mehanički prepisuje, pa je moguće pogriješiti samo slučajno. Pogriješke pri transkribiranju moguće su pak i iz neznanja, o čem onda ostaje pismeni dokaz. Ako se pak izvorni oblik i izgovori krivo, nije tako važno: *verba volant, scripta manent*.

<sup>3</sup> Iznimkom je jedino strani fonem /ʒ/, pa izgovaramo primjerice *Ševardnadze* i ne pretvaramo to u *-nace* ili *-naze* po analogiji prema onome kako postupamo s drugim tuđim fonemima. Tu se iznimno radi o glasu koji je potencijalnim hrvatskim fonemom, jer je odnos /c/ : /ʒ/ identičan s odnosom /s/ : /z/, a odnos /ʒ/ : /z/ identičan s odnosom /c/ : /s/. Drugim riječima, u četverokutu *sz* za nj postoji prazno mjesto u hrvatskome fonološkom sustavu, pa otud iziman postupak. Za bezvučni i zvučni glas pisan engleskim dvoslovom *th* nema pak takva prazna mjesta i zato ih zamjenjujemo glasovima *t* i *d*. Isto je s njemačkim *ö* i *ü*, pa ih zamjenjujemo našima *e* i *i*, itd.

se, polazeći od hrvatskoga fonološkog sustava, čini stranomu slušno najsličniji. Tu smo podvrgnuti vlastitomu suvremenom sustavu – danas glas tipa njemačkoga *ü* doživljavamo kao *i*, pa dva različita Nijemca, *Millera* i *Mühlera*, zovemo jednako, a u nekim prošlim razdobljima doživljavali smo glas *ü* uglavnom kao *u*. Rusi ga pak »čuju« kao *ju!* Tu dakle nema nekih objektivnih općeljudskih zakona: jezični sustav materinskoga jezika i na njemu temeljen jezični osjećaj diktiraju subjektivnu akustičku percepciju.

To znači da je za hrvatsko izgovaranje tuđih vlastitih imena potrebna bar približna polazna informacija o stvarnome izvornom izgovoru u tuđem jeziku kako bi se onda tuđi fonemi zamijenili najsličnijim hrvatskima. To je, u glavnim crtama, zaista tako, ali ipak ne postupamo u svim slučajevima upravo na taj način. S jedne strane, kada se radi o egzotičnim i uopće malo poznatim jezicima, hrvatski izgovor ne određujemo prema izvornome nego prema »međunarodnom«, zapravo engleskom ili francuskome, pa onda i postupamo kao da je riječ o engleskim ili francuskim vlastitim imenima (ili, rjeđe, španjolskim, portugalskim, nizozemskim, njemačkim, ruskima, već prema uvjetima i povijesti kolonizacije). Druga odstupanja uvjetuje činjenica da je prvi dodir s kojim stranim vlastitim imenom češće vizualan (u pisanome tekstu) nego akustički (u osobnome susretu sa strancem). Tako se onda hrvatski izgovor stranoga imena temeljen na krivo pretpostavljenome čitanju može već ustaliti prije nego što stigne točna informacija. Trebalo bi primjerice da izgovaramo Chicago kao *Šikágo*, a ne *Čikágo*, ali kako je poznato da se engleski digram *ch* obično čita *č*, a malo naobraženiji znaju da može biti i *k* (kao u riječi Christmas, poznatoj po čestikama iz USA), no nepoznato je rješenje s glasom *š*, krivi se izgovor definitivno uobičajio. Pri tome je svejedno je li bilo i utjecaja kakva posredničkog jezika, u kojem se provela ista kriva identifikacija. U svakom slučaju, hrvatsko ime grada Chicaga jest *Čikago*. Jednako kao što više nitko ne bi uspio promijeniti hrvatsko ime američke države Arkansas od *Arkanzas* na *Arkanso*, kako bi bilo »ispravno«. Odlučilo je pismo – i hrvatsko ime *Kanzas*, inače posve »ispravno«, za Kansas, posve drugu američku državu.<sup>4</sup> No to su sve rjeđi slučajevi.

U najvećem broju primjera ipak polazimo od originalnoga izgovora, za nova imena s kojima se upoznajemo, to je već gotovo redovito. A to onda znači da nam je potrebno poznavati stvaran izvorni izgovor, doduše bez posve sitnih nijansa, ali ipak u osnovi točan. Osobito je to važno u izdanjima kao što su to leksikoni, enciklopedije i atlas, a upravo takva izdanja i predstavljaju nakladnički program Leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža«. Zato se u određenim izdanjima LZ uvijek donosila transkripcija stranih vlastitih osobnih i zemljopisnih imena, ali nije bilo jedinstvena sustava hrvatske transkripcije, a ujedno nijedan od dvaju postojećih nije odgovarao svojoj svrsi.<sup>5</sup> Izrada novoga sustava (u usporedbi s dosadanjima) i jest predmet ovoga priloga.

Idealno bi rješenje bilo kada bi se donosile paralelno dvije transkripcije – jedna bi predstavljala izvoran izgovor u jeziku iz kojega ime potječe, druga pak uobičajenu transpoziciju u inventar hrvatskih fonema, to jest donosila bi normalan (»nesnobovski«) hrvatski izgovor

<sup>4</sup> Slično je i s Tucsonom, gradom u Arizoni, koji se često spominje u vesternima. Kolebamo se između izgovora *Túkson* i *Tákson*, a »trebalo« bi biti, posve neočekivano, *Tūson*. Ili, može li Mexico, bar kao država, postati u hrvatskome izgovoru *Mehiko*, kako bi bilo ispravno, umjesto *Meksiko*, kako smo navikli.

<sup>5</sup> Jedna je od tih transkripcija objavljena u *Leksikonu LZ* 1974, druga u *Općoj enciklopediji* 1977. i u *Enciklopediji Jugoslavije* 1980, s time da između 1977. i 1980. postoje neznatne tipografske razlike i da je u 1980. jedan znak više. O pojedinostima poslije.

odgovarajućih tuđih imena. No tako se uglavnom ni u nas ni u svijetu ne radi, izuzev u specijalnim više-manje lingvistički usmjerenim djelima. U nas se ta problematika obrađivala u pravopisima, prilično skromno, nedosljedno i ne baš uspješno, iako joj pravopisi nisu pravo mjesto i valjalo bi je obrađivati u specijalnim ortoepskim priručnicima, i to u cjelini, uzimajući u obzir i jezike što se ne služe latinicom. Što se tiče tih posljednjih, za vlastita imena što potječu iz njih, u LZ još nema opće i među izdanjima usklađene transkripcije, pa se tim pitanjem valja posebno pozabaviti.

Ovdje je dakle riječ o transkripcijskom sustavu za strana vlastita imena iz jezika što se pišu latinicom. Takve transkripcije, uz bezbroj konkretnih varijacija, mogu se svrstati u tri skupine (s time da postoje i kompromisni sustavi, u kojima se prepleću značajke raznih skupina, ali jedne obično prevladavaju):

A) Transkripcije grafemima za domaće foneme (dakle registracija domaćega, a ne izvornoga izgovora):

B) Različite međunarodne znanstvene fonetske transkripcije, od kojih je možda najpoznatija IPA (International Phonetic Association), no njezina se uporaba u posljednje doba sve više smanjuje, tako da se pomalo svodi na anglofone zemlje i anglistiku;

C) Transkripcije s raznim tiskarskim alternacijama standardnih latiničkih slova, oslanjajući se pri tome na grafeme domaće grafije (uključujući i dvoslove i višeslove).

Transkripcije iz prve skupine dolaze u obzir samo za izdanja na razini znatno nižoj od one u izdanjima što se rade u LZ. Takve se pak transkripcije gotovo redovito upotrebljavaju pri prenošenju s jednoga pisma u drugo, izuzev, naravno, specijalistička izdanja, u kojima se upotrebljava ili kakva znanstvena transliteracija,<sup>6</sup> ili se transliteracija dodaje transkripciji iz prve skupine.

Većina izdanja leksikonskoga i osobito enciklopedijskog tipa služi se kojom transkripcijom iz druge skupine, s time da se najčešće uvode neke promjene u izvorni znakovni inventar dane znanstvene transkripcije kakav se upotrebljava u lingvističkim izdanjima. Promjene se uvijek odnose na tipografski problematične znakove za koje u jeziku na kojem se djelo izdaje, postoje u normalnoj grafiji prikladni jednoznačno zamjenjivi jednoslovni grafemi, primjerice u latiničnim slavenskim grafijama (izuzev poljsku) jednoslovi *š* i *ž* za znakove /*ʃ* i *ʒ* u IPA. Takav kompromis zapravo i nije pravi kompromis u kategorijskom smislu – dobivena je samo jedna nova znanstvena fonetska transkripcija i ona se može bez problema primijeniti u domaćoj lingvističkoj literaturi zemlje u kojoj je napravljena (a često i izvan nje, primjerice, osobito Francuzi često i možda sve češće uvode slavenske grafeme *š* i *ž* umjesto /*ʃ* i *ʒ* u znanstvena lingvistička izdanja). Uzevši sve u obzir, takva jedna kombinacija u okviru druge skupine nesumnjivo je i najboljim rješenjem za izdanja LZ.

Transkripcijska rješenja iz treće skupine najčešća su u anglofonim zemljama, pa čak i u jednojezičnim rječnicima poluleksikonskoga karaktera.<sup>7</sup> Tu se zapravo radi o dvjema podskupinama. U prvoj su transkripcije temeljene na prilagođenim grafemima domaće grafije koje daju prvenstveno informaciju o ortoepiji vlastitoga jezika i tek kao drugorazrednu funk-

<sup>6</sup> Transliteracija je postupak pri kojem se svaki pojedini znak jednoga pisma (rjeđe grafije u istom pismu) mehanički zamjenjuje uvijek istim uvjetnim znakom drugoga pisma, tako da je rekonstrukcija izvornoga oblika jednoznačno moguća. U praksi se često provode razna kompromisna odstupanja od takve idealne transliteracije.

<sup>7</sup> Tipičnim primjerom može poslužiti *Random House Webster's College Dictionary*, N. Y. 1991.

ciju imaju i bilježenje izgovora stranih vlastitih imena, osobnih i zemljopisnih, uglavnom samo najpoznatijih i samo iz najvažnijih jezika, ali i bilježenje izgovora u jednom užem izboru poluprihvaćenih apelativa (pravih tuđica). Bitno je za tu podskupinu da se u izboru transkripcijskih znakova, temeljnih i preučešenih, obazire samo na grafiju i pravopis vlastitoga jezika pa zato samo iznimno nalazimo više znakova za isti glas u različitim jezicima, ali zato veoma često isti znak predstavlja dva ili više glasova fonetski tek površno sličnih. Uzevši sve u obzir može se reći da transkripcije iz te podskupine odstupaju od znanstvenih transkripcija u drugoj skupini više tehnički nego načelno: upotreba raznih dvoslova i višeslova (primjerice *sch* ili *sch* za IPA  $\int$  u nekim njemačkim transkripcijama, neinternacionalan izbor znakova (primjerice *oo* i *oo* za kratki i dugi *u* u nekim engleskima), preširoko i previše subjektivno shvaćena sličnost tuđih glasova polazeći od domaće akustičke percepcije i slično.<sup>8</sup>

Druga podskupina u okviru treće skupine dijeli s prvom njezinu osnovnu značajku: čitatelj može, zanemarujući sve preobrazbe i dodatke (kosa i velika slova među običnima, razni dijakritički znaci) na njemu dobro poznatim grafemima domaće grafije, izgovarati strana vlastita imena i onako kako se stvarno izgovaraju u njegovu jeziku, fonemima njegova jezika. Razumije se, to vrijedi samo u glavnim crtama, moguća su razna pojedinačna odstupanja, ali samo načelo ima neospornu praktičnu vrijednost, osobito za manje naobraženu i knjizi manje vjenu publiku. Nevolja je samo u tome što obje podvrste treće skupine pokazuju niz nedostataka što nadmašuju navedenu praktičnu vrijednost. Za prvu podskupinu oni su već izneseni, a druga, koja je za nas osobito važna jer njoj pripadaju obje transkripcije upotrebjavane u izdanjima LZ, ima i neke nove, upravo za nju karakteristične.

U usporedbi s prvom podskupinom druga ima i neke prednosti: obično se veća pozornost posvećuje vjernijemu prikazivanju stranoga izgovora, a tehnički se izbjegavaju dvoslovi i višeslovi, ili se bar nekim načinom izdvajaju od običnih sekvenci dvaju ili više slova. No osnovna je mana raznih transkripcija iz druge podskupine njihova strukturalna nedosljednost koja je jednostavno nepremostiva. Ako engleski zubni spirant koji IPA bilježi [θ] (u drugim znanstvenim transkripcijama [θ] ili [p]), označimo nekom preobrazbom slova *t*, zadovoljili smo sva tri temeljna postulata u transkripcijama iz druge podskupine:

1) dobiveni znak podsjeća na originalnu englesku grafiju, u kojoj je taj fonem predstavljen dvoslovom *th*.

2) dobiveni znak sugerira da se radi o zvuku koji podsjeća na naš glas *t* (to jest, na sve alofone našega fonema /t/);

3) dobiveni znak savjetuje da u hrvatskome izgovoru engleskoga vlastitog imena izgovorimo na danome mjestu *t*.<sup>9</sup>

No čim dođemo do zvučnoga pamjaka toga engleskog glasa, već je posve nemoguće zadovoljiti sva tri zahtjeva. Budući da je u engleskoj grafiji i opet isti dvoslov *th*, trebalo bi nekako preobraziti, u skladu s prvim zahtjevom, slovo *t*, no onda iznevjerujemo drugi i treći

<sup>8</sup> Primjerom i opet može poslužiti rječnik iz prethodne bilješke (otuda su preuzeti i primjeri za transkribiranje *ū* i *ü*). Tako se tamo znakom *ɾ* transkribira svaki neengleski suglasnik tipa *r*, konkretno talijanski, španjolski, »pariški« francuski i njemački, što su četiri različita *r*).

<sup>9</sup> To ne znači da se u svim jezičnim zajednicama glas [θ] zamjenjuje s *t*: jedni imaju i u svojem jeziku isti ili vrlo sličan glas, drugi ma, prema fonološkom sustavu njihova jezika, bolje odgovara izgovor *s*, koji je glas također sličan suglasniku [θ].

zahtjev – odgovarajući engleski glas (IPA [ð] ili [d]) nalikuje našem glasu *d* i mi ga obično zamjenjujemo svojim fonemom /d/. Ako pak nekako preobrazimo slovo *d*, iznevjerili smo prvi zahtjev.

Još su gore komplikacije kada je transkripcija potrebna ne za jedan jezik nego za više njih, pa je onda, naravno, u pitanju i više različitih grafija. Glas koji odgovara engleskomu [θ], posjeduje i španjolski jezik, u kojem se on bilježi slovima *c* (ispred *e* i *i*), *z* (u svim položajima) i *d* (na koncu riječi, oslabljen). Odmah je jasno u kakvim smo se nesavladivim poteškoćama našli: treba li preobraziti tri slova za isti glas, što ćemo sa slovom *d*, s kojim je upravo obratna situacija u usporedbi s engleskim,<sup>10</sup> hoćemo li upotrebiti kakvu preobrazbu slova *s* s obzirom da mi u svojem izgovoru španjolski glas [θ] ne zamjenjujemo svojim glasom *t* kao engleski, nego po tradiciji svojim *s*, što je ujedno u skladu s hispanoameričkim ortoepskim normama. Ukratko, našli smo se u bezizglednoj situaciji, i to samo s jednim ili dva glasa u samo dvama jezicima. Kako to izgleda u praksi, najbolje ćemo vidjeti ako transkripcije u izdanjima LZ, koje sve pripadaju drugoj podskupini, usporedimo s IPA:

TABLICA 1

	1980.	1977.	1974.	IPA
1.=	a		a	a
2.=	ã		ã	α
3.=	ä		ä	Λ
4.	a		—	e
5.	an		AN	ã (zapravo i õ)
6.=	b		b	b
7.	þ		þ	β
8.=	c		c	ts (preciznije $\widehat{ts}$ ili $\underline{ts}$ )
9.	ć		—	tʃ (zapravo tɕ)
10.=	č		č	tʃ (preciznije $\widehat{tʃ}$ ili $\underline{tʃ}$ )
11.=	d		d	d
12.	d		d	ð (ili d)
13.	dz		DZ	dz (preciznije $\widehat{dz}$ ili $\underline{dz}$ )
14.=	đ		đ	dʒ (zapravo $\widehat{dʒ}$ )
15.	dž		DŽ	dʒ (preciznije $\widehat{dʒ}$ ili $\underline{dʒ}$ )
16.=	e		e	e
17.=	ê		ê	ɛ, æ
18.=	è		è	ø, œ, ə:
19.	e		e	ə
20.	en		EN	ɛ̃ (zapravo i ê)
21.	èn		ÈN	œ̃ (zapravo i õ)

<sup>10</sup> U engleskome grafija *th* i za zvučni spirant, u španjolskome, bar na koncu riječi, grafija *d* za bezvučni (u ostalim položajima španjolski grafem *d* označuje [d] ili [ð], prema određenim pravilima).

	1980.	1977.	1974.	IPA	
22.=		f	f	f	
23.=		g	g	g	
24.=		h	h	x, ç	(zapravo i y)
25.		ḥ	ḥ	h	(zapravo i fi)
26.=		i	i	i, i	(zapravo i ɨ, ɨ̣)
27.=		ĩ	ĩ	y, Y	
28.		ĩ̇	–	ɥ	
29.		iṇ	IN	ĩ̇	
30.=		j	j	j	
31.=		k	k	k	
32.=		l	l	l	
33.		ḷ	ḷ	ɬ	
34.		lj̣	LJ	λ	
35.=		m	m	m	
36.=		n	n	n	
37.		ng̣	ng	ŋ	
38.		nj̣	NJ	ɲ	
39.=		o	o	o	
40.=		ô	ô	ɔ	
41.		ȯ	–	w	
42.		oṇ	ON	ō	(zapravo i ô)
43.=		p	p	p	
44.=		r	r	r, R	
45.		ṛ	ṛ	ɹ	
46.=		s	s	s	
47.		ș	s	θ	(ili θ, þ)
48.=		ș̣	ș̣	ʃ	
49.=		t	t	t	
50.		ṭ	ṭ	θ	(ili inačice kao pod 47)
51.=		u	u	u	(zapravo i u)
52.		u̇	–	w	
53.		uṇ	UN	ũ	
54.=		v	v	v	
55.		ṿ	ṿ	w	
56.	y	–	–	β	
57.=		z	z	z	
58.		ẓ	ẓ	θ	(ili inačice kao pod 47)
59.=		ž	ž	ʒ	

Godine u tablici označuju pojedina izdanja LZ: 1974. za Leksikon, 1977. i 1980. za obje enciklopedije. Polazi se od izdanja iz 1980., jer je tu najkompletnija transkripcija od 59 znakova. Za obje je enciklopedije uglavnom zajednički stupac, jer ona iz 1977. ima samo jedan

znak manje (pod brojem 56), a inače su te transkripcije gotovo identične, samo što su upotrebljeni u tipografskom smislu različiti oblici sedilja i djelomično je različit raspored točaka i kružića ispod ili iznad pojedinoga slova, što se, uostalom, zbog nejasna tiska slabo i razlikuje.

Znak jednakosti uz redni broj označuje da se sve transkripcije LZ slažu, što vrijedi samo za 32 slučaja, dakle za samo malo više od polovice. Dva su ista glasa predstavljena trima različitim znakovima (47=50=58 i također 41=52=55), a jedan dvama (7=56). To je, razumije se, normalna posljedica primijenjenoga načela, i u tome bi se smislu moglo i braniti kada bi bilo branjivo samo načelo. Može se radi jednostavnosti i ekonomičnosti braniti i skupno prikazivanje razmjerno sličnih glasova (pod 17, 24, 26, 27, 44, prva dva IPA znaka pod 18), ali nije jasno zašto i u drugim analognim slučajevima nisu navedeni IPA znaci za glasove koji su očito na isti način zanemareni, ili zašto uz broj 51 nije postupljeno jednako kao uz 26 i 27, to jest, zašto nije naveden i drugi glas tipa *u* kao što je to učinjeno za dva tipa običnoga i labijaliziranog *i*. Nerazumljivo je pak što je pod brojem 18 svrstan i glas predstavljen trećim IPA znakom, koji je bitno različit od prvih dvaju, a osim toga, tu je učinjena neshvatljiva povreda dosljednosti – dugi »šva« predstavljen je posebnim znakom, različitim od znaka za kratki »šva« (pod 19), no u svim se drugim slučajevima dužina označuje dodavanjem dvotočja znaku za kratki glas (kao i u IPA). Može se zapaziti još mnogo drugih nedostataka,<sup>11</sup> uz onaj glavni, to jest da u izdanjima istoga nakladnika nalazimo dvije različite transkripcije, jednu od njih još u dvije inačice.

Zato se napuštaju obje dosadanje transkripcije što su pripadale drugoj podskupini u okviru treće skupine, i uvodi se, zbog već iznesenih razloga, nova transkripcija, zajednička, zasnovana na načelima druge skupine. Za temelj je prihvaćena transkripcija IPA, najzastupljenija u stranim enciklopedijama, ali u skladu s vrlo proširenom enciklopedijskom praksom, pojedini su »egzotični« znaci namjerno zamijenjeni onima što su uobičajeni u slavistici, i ne samo u njoj, a našoj su čitalačkoj publici svakako familijarniji, osobito ljudima filološki nešto obrazovanijima. Broj znakova nije bitno povećan, ali kako su izostavljena udvostručenja i utrostručenja, ti znakovi predstavljaju osjetno veći broj glasova što su dovoljno individualni i karakteristični da zaslužuju biti zastupljeni. Osim toga, mogao se povećati i broj jezika iz kojih se predstavljaju specifični glasovi,<sup>12</sup> jer slavenski latinički jezici (poljski, češki, slovački, lužički, slovenski) kao i jezici u susjedstvu (mađarski), ili s kojima smo imali razne dodire (albanski, rumunjski, turski), ili koji su, iako »mali«, važni za europsku kulturu (portugalski, irski, nizozemski, skandinavski jezici) također zaslužuju zastupanost bar samo u glavnim crtama. Pri tome, razumije se, nisu bila dopuštena nikakva pretjerivanja u suvišnim podrobnostima. Ovdje se nova transkripcija donosi samo u usporedbi s IPA radi lakše identifikacije, a primjeri i opisna objašnjenja treba da se objave tamo gdje će biti u praktičnom smislu funkcionalni.

<sup>11</sup> Načelno je najteži nedostatak raznorodnost pojava koje se označuju istim grafijskim postupkom. Tako se kurziviranjem 1974. i sediljem 1977/80. označuju spirantizacija *b, d, t*, takozvani međuzubni izgovor *s*, obezvučenje i međuzubni izgovor *z*, velarizacija *l*, a 1974. još grkljanski (umjesto velarnoga) izgovor *h*, »nekočrljav« izgovor *r*, dvousnenost *v* i pretvaranje *e* u šva. Uz još neke druge slične nedosljednosti nepoželjna je upotreba znaka [ ] za IPA [h] i znaka [r] za IPA [l] (oboje 1977/80), jer će svaki iole kroatistički i(li) slavistički obrazovan čitatelj pomisliti na transkripciju našega dvoslova *lj* i na slogotvorni *r*. Neshvatljivo je izostavljanje slova *č* 1974. a u objašnjenjima izgovora i u primjerima iz raznih jezika ima mnogo pogrešaka.

<sup>12</sup> Zastupani su 1974. izričito, a 1977/80. prešutno, samo njemački, engleski, francuski, španjolski i talijanski, s time da se još spominje poljski jednom, portugalski dva puta.



TABLICA 2

Transkripcija LZ	Transkripcija IPA	Transkripcija LZ	Transkripcija IPA
1. a	a	38. o	o
2. α	α,ɒ	39. ɔ	ɔ
3. ʌ	ʌ,ɐ	40. ɔ̇	ɔ̇
4. æ	æ	41. œ	œ
5. b	b	42. ø	ø
6. β	β	43. p	p
7. c	ts ili ts ili ts	44. q	q
8. ć	tɕ ili tɕ ili tɕ	45. r	r
9. č	tʃ ili tʃ ili tʃ	46. ɹ	ɹ, r
10. d	d	47. ɾ	ɾ
11. đ	ɟ	48. ř	ř
12. đ̇	j ili j̇	49. ʀ	ʀ, ʁ
13. ð	ð, ð̇	50. s	s
14. e	e	51. ʂ	ʂ
15. ɛ	ɛ	52. ʃ	ʃ
16. ε	ε	53. š	ʃ
17. ə	ə	54. t	t
18. f	f	55. ʔ	ʔ
19. g	g	56. ʔ̇	c
20. ġ	j ili j̇	57. ʈ	θ, ʈ
21. γ	γ	58. u	u, u
22. h	h	59. ʋ	ʋ, w
23. ħ	ħ	60. v	v
24. i	i, i̇	61. w	w
25. ĩ	ĩ ili ĩ̇	62. ʌ	ʌ
26. j	j	63. x	x
27. k	k	64. ẋ	ç
28. ƙ	c	65. y	y
29. l	l	66. ƣ	ç
30. ʎ	ʎ	67. z	z
31. ʟ	ʟ	68. ʐ	ʐ
32. ʟ̇	ʟ̇	69. ʑ	ʑ
33. m	m	70. ʒ	ʒ
34. n	n	71. ʒ̇	dz ili d̥z ili d̥z
35. ñ	ɲ	72. ʒ̇̇	d̥z ili d̥z ili d̥z
36. ñ̇	ɲ̇	73. ʒ̇̇̇	d̥z ili d̥z ili d̥z
37. ŋ	ŋ	74. ɾ	ɾ

## Napomena:

1. Parovi pod 12/20 i 28/56 ovdje su razdijeljeni. Znakovi pod 12 i 56 upotrebljavaju se pri transkribiranju čeških, slovačkih i mađarskih imena, znakovi 20 i 28 albanskih i rumunjskih (po potrebi i turskih).

2. Kako je za glas predstavljen u španjolskoj i albanskoj grafiji dvoslovom *rr* i samo trajanje dovoljno za razlikovanje od glasa *r*, nije potreban poseban znak pa se može upotrebiti oznaka za dužinu.

3. Kada znakovi u transkripciji LZ predstavljaju dva slična glasa predstavljena različitim znakovima IPA, odjeljuju se u tumačenju znakovi IPA zarezom. Kada IPA raspolaže (zbog tiskarskih i sličnih razloga) dvama jednakovrijednim znakovima za isti glas, oni se ovdje odjeljuju veznikom »ili«.

U popisu se nisu našli sustavno koordinativni kombinirani znakovi što predstavljaju kakovu dodatnu značajku pa se automatski prave dijakritičkim znakovima u najširem smislu. Radi se o sljedećim značajkama:

Dužina vokala i konsonanata označuje se dvotočjem: a:, o:, i:, y:, k:, d:, m: i slično;<sup>13</sup>

Nosni se izgovor bilježi tildom iznad znaka za vokal: ã, õ, ê, œ, í, û i slično;

Mjesto naglaska označuje se uspravnom uzdignutom crticom iza slogotvornog glasa koji je naglašen: a', æ', r' i slično;<sup>14</sup>

Palatalizaciju (ne palatálnost!) označujemo uzdignutim apostrofom iza palataliziranoga suglasnika: p', t', g', s', l', ʒ' i slično;

Slogotvornost se označuje kružićem ispod znaka za sonant: ŋ, ʎ i slično;

Poluzvučnost se označuje, kada je to potrebno, kvačicom ispod znaka za suglasnik: đ, ǰ, ž, i slično.

Aspiracija je u europskim jezicima uglavnom samo mehaničkom popratnom pojavom uz neke suglasnike, a u rijetkim slučajevima kada se transkribiraju imena iz neeuropskih jezika, aspiriranost se bilježi eksponiranim slovom h: k<sup>h</sup>, p<sup>h</sup>, d<sup>h</sup> i slično.

Fonetski se odnosi glasova predstavljenih u ovoj transkripciji ne vide posve jasno u poretku po (prilagođenoj) abecedi pa se zato donose i koordinatne sheme za vokale i konsonante:

---

<sup>13</sup> Ukoliko tipografske prilike dopuštaju, poželjno je radi veće jasnoće znaka umjesto dvotočja uzeti dva trokutića s vršcima okrenutima jedan drugomu: ˙.

<sup>14</sup> Mnoge transkripcije bilježe naglasak kosom ili uspravnom uzdignutom crticom i s p r e d naglašenoga sloga ili naglašenog vokala, ali to je nespretno zbog mogućega sudaranja s eksponiranim dodatkom kojemu prethodnom suglasniku, a osim toga, psihološki je uvjerljivije označiti akcent iza a ne ispred samoglasnika.

TABLICA 3

	I	II	III	IV	V	
1	y	i	i	ɥ	u	1
2	ø	ɛ̃			ɔ̃	2
3		e	ə		o	3
4	œ	ɛ			ɔ	4
5		æ		ʌ		5
6			a		ɑ	6
	I	II	III	IV	V	

Napomene:

1. Ukoliko su gdje izbrisane crte što odjeljuju plohe, ucrtani znak pokriva cijelo polje tih ploha, na kojima su u transkripciji IPA različiti znakovi (za polje 1. III–IV to vrijedi samo za **ɥ**, ne za **i**).

2. Zaokruženi su vokali u I. i V. stupcu, u stupcima II–IV. nisu, izuzev, uvjetno, **ɥ** i **ɑ**.

TABLICA 4

šumni						nešumni				
p	b			ɱ	β w*		m			w* ɥ*
				f	v*					v*
t	d			θ	ð		n	l ɭ*	r ɹ	
ʈ	ɖ			ʂ	ʐ		ɳ	ɻ	ɽ	
		c	ɟ	s	z					
ʈ	ɖ	ć	ǰ	ś	ź		ń	ɺ		j ɥ*
		č	ǰ	š	ž	ř				
ḳ	g̣			x̣	ỵ					
k	g			x	y		ŋ	ɭ*		w*
q									R	
ɸ				h	ɦ					

Kako su neki posve bliski glasovi predstavljeni u transkripciji istim znakom, on će zauzimati dva mjesta u shemi. U takvu je slučaju znaku još dodana zvjezdica, koja znači da se on ponavlja u istome retku ili stupcu.

## TRANSCRIPTION OF FOREIGN NAMES AND TOPONYMS IN THE PUBLICATIONS OF THE LEXICOGRAPHIC INSTITUTE

**SUMMARY.** The Croatian orthography has in the last hundred years been based on the phonological principle, that is, its graphemes have been following the pronunciation of Croatian contemporary phonemes. This is also true of foreign words – after they have been accepted in Croatian, they behave like other Croatian words. On the other hand, foreign proper nouns (personal names and toponyms) cannot be regarded as Croatian words, not even within a text in Croatian, yet they are morphologically mainly treated as domestic words. In their pronunciation, Croatian phonemes are used under ordinary circumstances, except that the original stress is retained, at least for the major languages. Because of their special status, proper nouns follow the rules of their original orthography if the original writing is in Latin-script. Certain cultural, informatical and practical reasons are in favour of such a solution. With encyclopaedic and lexicographic works it is, however, required to include, on account of easier usage, along with foreign proper nouns some kind of transcription. Such transcriptions, in countless concrete variations, can be divided into three groups: *A.* Transcription in which graphemes are used for domestic phonemes (therefore noting domestic, not original pronunciation). *B.* Any of the existing scientific phonetic transcriptions. *C.* *Ad hoc* compromise transcriptions, employing various typographical alternations of domestic graphemes. The Lexicographic Institute has been using two different, yet similar transcriptions of the *C* type, both of them incorporating a number of imperfections that could not be eliminated, for it is in principle impossible to develop a consistent and satisfactory transcription of that type. Therefore, a new *B* type transcription was created for all the Lexicographic Institute publications.